

FELATUN BEY İLE RAKİM EFENDİ VE PRİMO TÜRK ÇOCUĞU'NDA YABANCILARLA EVLİLİK VE FLÖRT

Marriage and Courtship with Foreigners in *Felatun Bey ile Rakım Efendi* and
Primo Türk Çocuğu

Yasir VURAL*

ÖZ

Tanzimat edebiyatında Batı ile ilişkilerde, yanlış Batılılaşmanın eleştirisi yapılmış, çoğu zaman mizahi bir anlatım kullanılmıştır. Bununla birlikte, korunması gereken değerlere dikkat etmek koşuluyla “doğru Batılılaşma” için bir sentez arayışı her zaman sürdürülmüştür. Felatun Bey ile Rakım Efendi romanında bu sentez arayışı, Doğulu erkek-Batılı kadın ilişkisi ile örneklenir. Doğru ve yanlış Batılılaşmanın farklı yönlerine dikkat çekilir. Milli Edebiyat Dönemi’nde ise Batı, bazı değerleri kabul edilmesi gereken ve uygun bir sentezin arandığı muhatap değil, işgalci ve sömürgeci konumundadır. Batı, model olmaktan çıkmış, kurtulunması gereken bir düşmana dönüşmüştür. Yabancılarla evlilik/flört ilişkilerinde de Batı’nın bu yönü öne çıkar. Primo Türk Çocuğu öyküsündeki Türk-İtalyan evliliği de bu yönüyle ele alınır. Bu çalışmada Batılılarla evlilik ve flört ilişkilerinde dönemlerin özelliklerine göre ortaya çıkan farklılaşmayı örneklemek amaçlanmıştır. Tanzimat Dönemi’nin eklektik Batılılaşma anlayışı *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanıyla, Milli Edebiyat Dönemi’nin düşman Batılı anlayışı “Primo Türk Çocuğu” hikâyesiyle ele alınmıştır. Çalışmanın yöntemi, bu iki eserin biçim unsurları hariç tutularak kişiler ve bu kişiler arası evlilik/flört ilişkileri ekseninde eserlerin Batılılaşma olgusuna bakışını ortaya koymaya dayanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Batılılaşma, Türk Edebiyatı, yabancı, Ahmet Mithat Efendi, Ömer Seyfettin.

ABSTRACT

In the Tanzimat literature, the critique of misguided Westernization is prevalent, often articulated through humorous narratives. Nevertheless, a continuous search for a synthesis, under the condition of preserving essential values, is evident in the pursuit of “correct Westernization.” This quest for synthesis is exemplified in the novel *Felatun Bey ile Rakım Efendi* through the relationship between an Eastern man

* Doktora Öğrencisi. İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye. E-posta: yasirvural@hotmail.com. ORCID: 0000-0002-9964-1793.

and a Western woman, highlighting the various aspects of correct and incorrect Westernization. In the National Literature Period, however, the West transforms from a counterpart worthy of certain accepted values and a sought-after synthesis into an occupying and colonial force. The West ceases to be a model and becomes a foe to be overcome. This perspective is also reflected in the portrayal of marriage and courtship relations with foreigners. The Turkish-Italian marriage depicted in the story “Primo Türk Çocuğu” exemplifies this viewpoint. This study aims to illustrate the distinctions that arise in marriage and courtship relationships with Westerners according to the characteristics of different periods. The eclectic understanding of Westernization in the Tanzimat Period is examined through *Felâhât Bey ile Rakım Efendi*, while the perception of the West as an adversary in the National Literature Period is addressed in the story “Primo Türk Çocuğu”. The methodology of this study focuses on analyzing the perspectives on Westernization in these two works, excluding formal elements, and concentrating on the characters and their interrelationships in the context of marriage and courtship.

Keywords: Westernization, Turkish Literature, foreigner, Ahmet Mithat Efendi, Ömer Seyfettin.

Giriş

Tanzimat Dönemi, Batılılaşma ekseninde önemli değişikliklerin yaşandığı, birçok alanda mevcut anlayıştaki çatlakların derinleştiği hatta kopuşların meydana geldiği özel bir dönemdir. 1839’da ilan edilen fermanla başlayan Tanzimat Dönemi’nin edebiyata yansımaları daha geç olmuştur. “Türk edebiyatında Batılılaşma tarihinin Şinasi ile başlatılması yerindedir. (...) Gerçekten onun 1859-1863 yılları arasındaki mütevazı çalışmaları, son yüz elli yıllık edebiyatımızın gelişme çizgisinde mühim başlangıç noktaları teşkil etmiştir.” (Okay, 2014: 52). Gerek yazarların toplumdaki rolü gerek edebi eserlerin hitap ettiği çevreyle edebiyat hem kendi değişimi hem de değişimi konu edinmesi nedeniyle Batılılaşma sürecinin önemli mecralarından olmuştur. Bu dönemde edebiyata giren yeni türlerden olan roman, toplumsallığın edebiyata yansıtılabilmesi için önemli bir imkân sunmuştur. Dönemin ruhu gereği öğretici bir role bürünen yazar, olması gerekenin ne olduğunun sınırları hakkında yargılarda bulunur. Değişimle ortaya çıkan yenilikleri doğru/yanlış diye nitelendirerek bu yeniliklerin sınırın ne tarafına ait olduğunu belirler. Dönemin üretken yazarı Ahmet Mithat Efendi, bu tarzın öncülerindedir. Jale Parla’nın da tespit ettiği üzere “Ahmet Mithat da, tüm Tanzimat yazarları gibi bir eğitmendir.” (Parla, 2006: 19).

Tanzimat edebiyatında ortaya çıkan bu durum, “Milli Edebiyat” diye isimlendirilen¹ dönemde farklılaşarak devam eder. Yazarlar yine toplumun değer yargılarını etkilemek ister ama edebiyat teknikleri ilerlemiştir. Farklı edebi türlerle ilgili kurallar içselleştirilmiştir. İçerik olarak artık halk hikâyesi gibi olağanüstülükler içeren temalardan kopulmuş, biçim olarak metin içi disiplin daha iyi sağlanmıştır. Dönemin ruhu gereği milliyetçi düşünce, eserlerde güçlü bir temsil kazanmıştır.

Evlilik ve aile, hem Tanzimat hem Milli Edebiyat Dönemi romanının önemli konularındandır. Gerek Batılılaşma sürecinin gerekse milliyetçiliğin yükselişi gibi iç dinamiklerin etkisiyle kadın-erkek ilişkileri de değişmiştir. Bu değişim, yıllardır süregelen alışkanlıklar ve değer yargılarının aşınmasına neden olmuş, yazarları kendilerine biçtikleri rol gereği ortaya çıkan yenilikleri ele almaya itmiştir. “Türk romanında kadın erkek ilişkilerinin anlatımı Tanzimat romanından itibaren toplumsal bir görev gibi ele alınmıştır.” (Karadoğan ve Özdarıcı, 2023: 341). Bu görev, yazarı ve romanı sorumlu kılar. Romanda, Doğulu erkek ile ilgili iki yasak öne çıkar: menfaat-i şehvaniye ve menfaat-i nakdiye (Parla, 2016: 75). Dönem yazarları, kadınlarla ilgili yeni fikirlere açık ama sınırlı özgürlüğe imkân veren bir perspektife sahiptir. “Bu dönemin yazarları kadınlarla ilgili bazı yenilikler yapılması gerektiğine inanıyorlar. Çok kadınla evliliğe karşılar. Ayrıca kadının eğitilmesi gerektiğini savunuyorlar. Ama bu eğitim kadınların çalışmasına yönelik değil; evin süsü olarak kalmaları şartı ile istenen bir eğitim.” (Esen, 1991: 5).

Ömer Seyfettin’in bu çalışmada konu edinilen eserinde de evlilik bireysel duygulanımlardan kaynaklanan romantik bir ilişki olarak değil, sosyal yönüyle yer alır. Osmanlı’nın çöküşüne verilen tepkilerden birileri olan milliyetçilik, aile üzerinde de etkilidir. Milliyetçilik akımıyla görünürlüğü ve sorumluluğu artan kadın ev içinden çıkar, sosyal fikirlerin taşıyıcısı haline gelir. Bir yandan da anne olarak ev içinde çocuğun milli kültürle yetiştirilmesini sağlama amacı ön plana çıkarılır. *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanında Rakım yetimken “Primo Türk Çocuğu” öyküsünde anne Grazia çocuğu üstünde belirleyici olmuştur.

Bir imparatorluk olan ve geniş sınırlara hükmeden Osmanlı’da, gerek dini gerek etnik açıdan farklı toplumlardan kişiler bulunmaktaydı. Bununla birlikte çeşitli şekillerde kurulan uluslararası ilişkiler de farklılıkları imparatorluğa taşımaktaydı. Batılılaşma sürecinin güçlendiği Tanzimat’ta yabancılar, özellikle Batılılar, farklı bir rolle, daha yeni ilerlenmeye başlanan bir

¹ Konu hakkında bk. (Dayanç, 2012).

yolda olumlu ya da olumsuz örnek modeller olarak edebiyatta yer almışlardır.

Bu yazıda ele alınan eserlerde yabancıların yabancılık dereceleri farklıdır. Felatun Bey ile Rakım Efendi’de Polini, Ziklas Ailesi, Yozefino, Canan ile ev işlerine yardımcı olan ya da farklı iş kollarında çalışan azınlıklar romanın yabancı kadrosunu oluşturur. “Primo Türk Çocuğu”nda ise Grazia, Grazia’nın babası Vitalis, değişiminden önceki Primo ve Selanik’teki Türk olmayan unsurlar yabancılar içinde sayılabilir. *Felatun Bey ile Rakım Efendi*’de yabancılar çeşitlilik sağlayarak toplum içinde değerlendirilirken “Primo Türk Çocuğu”nda ise yabancılar gerek olayların yaşandığı Selanik’te çoğunlukta olmaları, gerek işgalci/sömürgeci yönleri nedeniyle boğan/ezen nitelikte tasvir edilmiştir.

Tanzimat Dönemi, Batılılaşmaya çalışılan, yapılan düzenlemelerin devleti feraha çıkarması umulan bir dönemdir. Bu yenilik çabaları bir tür iyimserlik içerir. Batılılaşmanın getirdiği kaygılar dönem eserlerinde genelde mizahi yolla eleştirilse de “doğru” Batılılaşmaya inanç vardır. Bu doğru, bir sentezi amaçlar. Sentezin bir yanı Batı’da eksik görülen, Osmanlı’nın Batı’ya aşılatabileceği unsurları, diğer yanı ise ilerleme için “mecbur kalınan” Batı’dan alınacak unsurları içerir. Milli edebiyat akımında, özellikle Ömer Seyfettin’in bu çalışmada incelenen eserinde ise yabancı açıkça düşmandır. Batı ile Osmanlı, daha doğrusu Türkler arasındaki ilişki ancak Batı’nın yapacağı sömürü olarak ortaya çıkabilir. Batı, Batı dışı toplumları kendisiyle eşit görmemekte, bu toplumların Batı ile aynı haklara sahip olduklarını reddetmektedir. Bu düşünce doğrultusunda ulaşılmak istenen hedef, faydalı olabilecek bir sentez değil; bu sömürüden kurtulmak, Batı’yı kovmaktır.

Felatun Bey ile Rakım Efendi

Ahmed Mithat Efendi’nin Letâif-i Rivâyât serisi dışındaki romanlarından, imzasız olarak 1875 yılında yayımlanmıştır. “On bir bölümden meydana gelen roman Tanzimat devri ikilemini mizahî bir dille anlatır. Konu, esere adını veren iki gencin hemen her bakımdan zıtlıkları üzerine kurulmuştur.” (Okay, 1995: 302). Ahmet Mithat’ın ideal tipi Rakım Efendi ile karikatürleştirdiği “alafranga züppe” Felatun Bey arasında görülen evlilik, iş hayatı, Batılılarla ilişki gibi başlıklardaki farklılıkları sergilediği roman, yazarın gözünden Batı ile istenen ilişki tarzını da yansıtır. Bu farklılıklar kurgunun niteliği gereği kişisel alanlara da yansır, yabancılarla evlilik ve flört romana ismini veren iki kişi üzerinden, olumlu ve olumsuz yönleriyle nitelendirilerek gösterilir.

Felatun ile Rakım'ın Batılı kadınlarla kurduğu ilişkilerdeki rolleri, yazarın kendilerine yüklediği örnek olma görevi doğrultusunda şekillenir. Rakım, Batılılardan öğrenir ve onlara öğretir. Her şekilde onlarla ilişkisi sayesinde para ve/veya itibar kazanır. Felatun ise yabancılarla ilişkilerinde komik duruma düşer ve olumsuzlanır, her halükârda para ve/veya itibar kaybeder. Dikkat çekici şekilde Felatun, alafranga züppeden alafranga haine (Moran, 2011: 259) giden yolda süreklilik gösterecek şekilde ilerleyen, Batılıların Osmanlı üzerindeki ekonomik sömürsünün Tanzimat'taki kökeninin örneklerindedir. Tanzimat Dönemi'nde bu durum mizah içinde eleştirilirken milli edebiyat anlayışında işgalci düşman ya da iş birlikçi olarak sunulur.

Romanda Rakım Efendi; piyano hocası Yozefino, İngiliz Ziklas ailesinin kızları Can ile Margrit ve Çerkez cariye Canan² ile farklı niteliklerde ilişkiler yaşar. Bu kişiler dışında romanda ev işlerine yardımcı görevde azınlıklar ve farklı sosyal çevrelerden yabancılar da yer alır. Rakım Efendi'yi annesi gibi büyüten dadısı, bir cariye³ olan Fedayi Kalfa da Arap'tır. Rakım Efendi Fedayi Kalfa dışındaki yabancıların hepsiyle en azından başlangıçta iş ilişkisi kurar. Çevresini bu şekilde ekonomik faaliyetlerle oluşturur. Felatun Bey ise Ziklas ailesinin yanında çalışan, milliyeti belirtilmeyen aşçı kadın ve Fransız aktris Polini ile ilişki yaşar. Ziklas ailesinin aşçısı ile tensel yakınlaşma yaşarken aşçı kadın, Felatun Bey'in üzerine mayonezi döker. Bu davranış, Felatun Bey'in hem kendisinin hem de kadınlarla/yabancı kadınlarla kurduğu ilişkinin yüzeyselliğini belirtir. Felatun Bey'in öne çıkan ilişkisi Polini ile yaşadığıdır. Bu ilişki Rakım Efendi'nin Yozefino ile yaşadığı ilişki ile kıyaslanabilir.

Rakım Efendi Yozefino ile Fransız arkadaşı Matio Ancel'in evinde tanışır. Yozefino daha önce ders verdiği çocukların yanına gelmiş olduğu için Canan'la tanışmış, onun piyanoya olan yeteneğini fark etmiştir. Canan beş haftadır o derslerde bulunmamaktadır. Yozefino, bu konuda sitem ederken ahlakla ilgili bir yargıda bulunur. Canan'ın derslere devam etmemesi diğer çocukların ahlaksızlığından kaynaklanıyorsa haklı bulur. Bu ahlaki yargının Ahmet Mithat Efendi'nin Yozefino'yu getirmek istediği ahlaki konumla ala-

² Muhammad Jalal Shams tarafından yazılan doktora tezinde (1984) Canan ve esir satıcısı Çerkez Türk sayılmıştır. Bununla birlikte Arap cariye Fedayi yabancı sayılmıştır. Bu çalışmada Canan ve Fedayi yabancı kabul edilmiştir. İkisinin de Türkçeyi sonradan öğrenmesi, ikisinin de uzak yerlerden İstanbul'a gelmesi, ikisi de bunu iradeleri dışında yapmaları, zorla satılmaları bu durumun gerekçeleridir.

³ Romanda cariyelik reddedilmemekle birlikte cariyelere olumlu bir yaklaşım vardır. Bu durum, otobiyografik açıdan da dikkat çekmektedir. Bir cariyenin çocuğu olan Ahmet Mithat Efendi, cariyeliğe ve cariyelere yaklaşım ile ilgili doğru bulduğu davranış ve düşünceleri öğretici tavrıyla dile getirmektedir.

kası vardır. Yozefino, Matio Ancel'in Rakım Efendi'nin piyano hocası için verebilecek parası olmadığını söyleyince Rakım Efendi'ye para için gitmeyeceğini, çok daha önemli olan Rakım Efendi'nin dostluğu için gideceğini belirtir. Yazar, bu bölümden sonra araya girerek Yozefino'nun bedava ders verme sebebini makul nedenlerle açıklar. Yozefino yetenekli Canan'a bedava ders vererek ilerlemesini sağlayacak, ücretli ders verdiği yeteneksiz öğrencilerinin velilerine örnek olarak Canan'ın ilerlemesini gösterecektir. Bu açıklamadan sonra Ahmet Mithat'ın yorumu konuyu yine paraya getirir. "Nemize lazım? Rakım'ın ihtiyacı bir muallimeye idi. İstediyinden alasını hem de bedava olarak buldu." (2013: 36-38).

Yozefino ile Rakım Efendi'nin ilişkisi bir yandan yetişkin-çocuk ilişkisine de benzemektedir. Yozefino, hem yaş olarak büyük ve tecrübe sahibi hem de ilişkiye hâkim taraftır. Ahmet Mithat'ın Yozefino'ya yüklediği işlev, bu olgunluk/görmüş geçirmişlik penceresinden Rakım Efendi'yi ve Osmanlı'yı/Doğu'yu Batı'ya onaylatma imkanını sağlamasıdır. Yozefino, Rakım Efendi'nin evine misafir olduğunda yatak odalarını da görmek ister. Tedirgin davranan Rakım Efendi'yi "Çocuk olmayınız." ve "Serbest adamlarda bu mülahazaya şaşılır." (41) şeklinde uyarır. Yozefino, hem yol gösterici hem onaylayıcı tavırla davranır. Osmanlı evini, yemeklerini, sandal gezisini, Rakım'ın çevresinde gördüğü her şeyi onaylar. Bazen Batı ile karşılaştırır. "Her akşam Türkler gibi 3-4 kadeh mastika içer." (57). Aşağıdaki sözleri Türkleri Batı'ya karşı övmektedir: "Ben sözümü bilir de söylerim. Bir kere Türklerdeki şu misafirperverlik Avrupa'da bulunmaz." (122). "Türklerin her hali Avrupa'nın her halinden iyi." (120). Rakım "Sizin bu Avrupa'nın fenaları iyilerinden pek çok ziyade!" deyince Yozefino "Ona şüphe mi ister? Lakin şunu da bil ki sizin bu İstanbul'un budalaları, akıllılarından pek çok ziyade." şeklinde yanıtlar. Böylece Avrupalı Yozefino, tüketime dayalı Batılılaşmayı da eleştirir (183-184).

Felatun Bey, Polini'yi Rakım Efendi'ye tatlı bela diye tanıtır. Rakım Efendi'yi Polini ile tanışmaya, Polini'nin yaşadığı C. Otel'i'ne götürür. C. Otel'i, okura pahalılığıyla sunulur. Üçlü arasında geçen konuşmalarda Polini'nin Felatun Bey'i aşığılaması öne çıkar. Felatun Bey sipariş vermek için odadan ayrıldığında Polini Rakım Efendi'ye "... Felatun pek yılışık şey. Ne dümeni var ne pusulası. Okyanus-ı muhabbette yolunu şaşırılmış, çalkanıp gidiyor." der. Felatun Bey ile ilgili roman boyunca devam eden alaycı-küçümseyici tavır Polini ile yeni bir boyut kazanır. Polini hem Batılı hem de kadındır. Yozefino nasıl Rakım Efendi ile beraber olduysa o da Felatun Bey'le birlikte olmaktadır. Aradaki fark ekonomik ilişkilerde kendini gösterir. Polini Felatun Bey'i

kumara yönlendirmekte, Felatun Bey'in kaybettiği paradan pay almakta, böylece Felatun Bey'i sömürmektedir. Batı ile Osmanlı arasındaki ilişki Polini ile Felatun Bey arasındaki ilişkiye benzetilmektedir. Zaman geçtikçe bu ilişki, Primo Türk Çocuğu'ndaki Kenan-Grazia ilişkisine dönüşecektir.

Rakım Efendi'nin İngiliz Ziklas ailesinin kızları ile de ilişkisi vardır. Ziklas ailesinin kızları Rakım Efendi'ye âşık olurlar. Rakım Efendi, bu kızlara para karşılığı Türkçe öğretmektedir. Kızlardan Can, Rakım Efendi'ye duyduğu aşk sebebiyle verem olur. Ziklas kızları ile Rakım Efendi arasındaki ilişkinin motifleri doğu şiiri ile örülür. Rakım Efendi kızlara Farsça beyitler okur. Can'ın hastalığının iyileşmesi için İtalyan hekim eski bir kitaptan öğrendiği yöntemi uygular. Bu da bilim dışı alana açılımı mümkün kılar. Fars şiiri ve Batı bilimi dışı tedavi yöntemleri Yozefino'da olduğu gibi yine Doğu'nun üstünlüğünü vurgulamaya imkân verir.

Romanda Ziklas ailesinin de olumlu yönleri öne çıkarılır. Ahmet Mithat Efendi, Ziklas ailesi aracılığıyla Batılılaşmanın toptancı bir anlayışla "ahlaksız" olarak nitelenmesinin önüne geçer. Nüket Esen'in belirttiği gibi "Ayrıca Felatun Bey'deki kötü taklit ile Batı'nın asıl örneği karşılaştırılmış" olur (1991: 5). Anne Ziklas başlangıçta kızı Can'ın Rakım Efendi ile evlenmesine karşı çıkar. Karşı çıkma gerekçesi ise Rakım Efendi'nin Türk olmasıdır. Kızı için milliyet ve akrabalık yakınlığı olan amcazadeleri veya dayızadeleri ile yapacağı evliliği daha uygun bulur. Kocasına bu utancı nasıl hazmedebileceğini sorarak kızın ölümünü kabullenmeyi tercih ederse de fikrini değiştirir ve kendisi de Can ile Rakım'ın evliliğine razı olur. Gerçekleşmeyecek bu evlilik ile ilgili olarak yine para konusu öne çıkar. Baba Ziklas, Rakım Efendi'ye kızı ile evlenmesi için çok büyük bir para teklif eder ama Rakım Efendi bu teklifi Canan'a âşık olduğu için kabul etmez. Bu durum, Ahmet Mithat Efendi'ye Batı'ya Doğu değerlerini aktarma ile ilgili örnek verme imkânı sağlar. Baba Ziklas, kızının evliliği için ödeme yapmaya hazırdır. İtalyan doktor da bunu destekler. Doğulu Rakım Efendi, bu teklifi başkasına âşık olduğu için reddeder. Batı'nın maddi yanına karşı Doğu'nun maneviyatı vurgulanmış olur. Ziklas ailesinin kızı Can ise Batılı olmakla birlikte Doğu'da yaşamakta, Doğu'dan bir hoca tarafından eğitilmekte ve Doğu şiiri okumaktadır. Bu sayede Can, babasının yaptığı teklifi Rakım kabul etse bile reddedeceğini belirtir. Bu örnekle Doğu değerlerinin Batı'ya yapacağı katkı vurgulanır. İyileşen Can daha sonra kendisi gibi Doğu'da, İzmir'de yaşayan bir Batılı ile evlenir.

Rakım Efendi'nin evlendiği cariyesi Canan'la ilişkisi de bu çalışmanın kapsamı içinde değerlendirilebilir. Rakım Efendi ilk görüşte etkilendiği Canan'ı satın alır. Başlangıçta duygularını bastırır, Canan'ı "kardeş gibi" sever.

Bu durumun oluşmasında yazarın, evliliğin cariyeye-efendi arasındaki ilişkiden değil, birbirleri ile evlenmek isteyen iki gencin özgür iradelerinden çıkması gerektiği fikrini vurgulamak istemesi önemli bir etkidir. Ayrıca dönem anlayışının getirdiği sınırlar da etkilidir. Rakım Efendi, her ne kadar Yozefino ile birlikte olsa da Müslüman bir kadınla toplumun ve dinin getirdiği sınırlara uymadan görüşemez. “Tanzimat dönemi yazarları roman ve hikâyelerinde kadın-erkek ilişkilerini düzenlerken toplumun bu realitesine uymak kaygısıyla eserlerinin kadın kişilerini daha çok cariyelerden seçmişlerdir.” (Gökçek, 2012: 83).

Romanda, evlilik ve flört ilişkilerinde bireyci anlayış öne çıkar. “İyi örnek” Rakım Efendi’nin gerek Yozefino ve Canan gerekse İngiliz kızları Can ve Margrit’le ilişkilerinde belirleyici olan kişisel isteklerdir. Rakım Efendi, bir geleneğin ya da toplumsallığın baskısıyla değil özgür iradesiyle bu ilişkileri yaşar ya da reddeder. Batılılaşmanın getirdiği yeni seçenekler, kişisel tercihi ön plana çıkarır. Felatun Bey’le Rakım Efendi yani yanlış ve doğru Batılılaşma arasındaki fark da kişisel tercihlere kalır. Ekonomik gerçekler de daima arka planda işlemeye devam eder.

Primo Türk Çocuğu

Ömer Seyfettin’in “Primo Türk Çocuğu” hikâyesi 1911 yılında Genç Kalemdergisinde yayımlanmıştır. Derginin ve yazarın siyasi fikirlerine uygun olarak hikâye Türkçülük düşüncesi içeren tezli bir hikâyedir. Hikâyede İtalya’nın Trablusgarp’a saldırısının neden olduğu milliyetçi tepki ve getirdiği uyanış ele alınır. “Primo Türk Çocuğu adlı hikâye, Balkan savaşlarının oluşturduğu siyasi ve kaotik atmosferin yol açtığı ‘bilinçlenme arzusu’ üzerinden kurgulanır.” (Kanter, 2013: 101). Gerek Hülya Argunşah’ın gerek Nazım Hikmet Polat’ın hazırladığı Ömer Seyfettin öykülerinde bu isimde iki öykü yer alır. Bu öykülerden biri, bu çalışmada konu edinilen öykü, Kenan’ın ve oğlu Primo’nun dönüşümünü anlatır. İkinci öykü, (Primo Türk Çocuğu, Nasıl Öldü?) Primo’nun, yeni adıyla Oğuz’un, Türklüğü seçtikten sonraki hayatını anlatır.

Meşrutiyet Dönemi’nin ve Türkçü düşüncenin önemli yazarlarından Ömer Seyfettin, “Primo Türk Çocuğu” hikâyesinde bir yabancıyla, İtalyan bir kadın olan Grazia’yla, evlenen bir Türk’ün hayatını Türkçü bir zihniyetle yeniden şekillendirmesini konu alır. Bu değişim genel olarak enternasyonalizmden milliyetçiliğe, aileden topluma, konformistlikten mücadeleye, hümanizmden savaşa doğru yönelmiştir. Hikâye bu değerler ekseninde bir çatışma üzerine kuruludur. Bu çatışma, çatışan taraflar olan karı kocayı, Kenan

ile Grazia'yı, Türklük ve Batı'nın da temsilcileri haline getirir. Böylece aile birlikteliğinin ve paylaşımın alanı olmaktan çıkarak çatışan değerlerin alanı haline gelir. Ailenin tek çocuğu Primo, Türk veya İtalyan olmak arasındaki seçimiyle yazarın tahayyül ettiği geleceği ortaya koyar.

“Primo Türk Çocuğu” hikâyesinde kişiler ancak bir kimliğin temsilcisi olarak yer alabilirler. Bir önceki nesil olan anne baba, ardından gelen Kenan-Grazia çifti ve sonraki nesil olan çocuklar Türklüğü ya da Batı'yı temsil etmek zorundadırlar. Bu bakış açısıyla Kenan, Primo, Kenan'ın babası, Primo'nun milli bilince erişmesini sağlayan arkadaşı Orhan ve İtalya'nın Trablusgarp'ı işgalini protesto eden “milli bilince sahip, şapka değil fes giyen” yerel halk Türklüğü; Grazia ve babası Vitalis, şapka giyen ve işgali gülümseyerek karşılayan halk ise Batılılığı temsil etmektedir. Primo Türk Çocuğu tezli bir hikâyedir. Hikâyenin tezi Mehmet Kaplan'ın da tespit ettiği gibi (2014) milli benliğe dönüş ile ilgilidir. Kenan bu dönüşümü yaşayan kişi iken Primo ise geleceği işaret etmektedir.

Hikâyede isim sembolizasyonu vardır. Kenan, vaat edilmiş ülkedir. Nasıl şimdi düşmanların elinde olan ülke zamanı gelince ele geçirilecekse Kenan da önce düşman fikirlerin etkisinde olsa da zamanla yanlışı fark eder ve zihnini “doğru” fikirlere açar. Kenan'ın dönüşümü öykü boyunca takip edilebilir. Kenan önce şu şekilde tanıtılır.

Ecnebi ve Levanten mahfillerinde hayvanlık ve taassup denilen Türklükten nefretiyle, Türklüğe yani medeniyetsizliğe garazıyla, Avrupa muaşeret kaidelerindeki vukuf ve maharetiyle, nazikliğiyle, şen ve şuhluğu ile meşhurdu. Tahsilini Paris'te bitirmişti. On, on bir sene evvel memleketine dönünce –her Paris'ten gelen gibi o da dolgun bir maaşla İzmir'e gitmiş, orada âşık olduğu güzel bir İtalyan kıızıyla izdivaç etmişti ...O harbi hiç sevmezdi. Harp hayattır, diyen feylosofun kırmızı bir canavardan başka bir mahluk olamayacağını iddia eder, uzviyattaki “mücadele” fiilinin içtimaiyatta, insanlıkta da lazım ve mecburi bulunduğunu fenle, tecrübe ile gösteren Darwin'den nefret ederdi. Hakikate dokunmayarak daima hayal içinde yaşayan o tembel, korkak ve hasta mütefekkirlerin müşterek şiiiri, “insaniyet” hülyası onun mezhebi idi.” ... “Ne anane, ne mazi, ne vatan, ne kavmiyet tanırdı.” (2012: 232-233).

Yukarıda verilenler Kenan'ın değişiminden önceki hal ve fikirleridir. Bu halyle Kenan, “herhangi bir karakter değil, ırk ve vatan duyguları gelişmemiş, Batı kültürüne hayran, Türklük bilinci olmayan bir tipin temsilcisidir.”

(Sümer, 2015: 165). Avrupa'nın emperyalist yüzünü fark etmesiyle birlikte Kenan önce bunalım geçirir, ardından Türkçü fikirleri doğru bulur. Kenan'ın uyanışını sağlayan İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali, Avrupa'nın diğer işgallerini de Kenan'a yeniden hatırlatır. Özellikle Afrika ve Çin örnekleri Avrupa'dan nefret etmesine sebep olur. Kenan dokuz yıldır masondur. Masonluğu da taşıdığı milliyetçilik karşıtı fikirler yüzünden reddeder.

Grazia İtalyancada “zarafet” anlamına gelir. Grazia güzeldir ama kötüdür. Batı'nın estetik yönünü temsil eder.⁴ Grazia Kenan tarafından Paris'te Louvre müzesinde gördüğü bir heykele benzetilir ve bu benzerlik Kenan'ın aşk duygusunu tetikler. Bu da Grazia'nın bir yandan görünüşüne vurgu yaparken bir yandan da güzelliğinin yüzeyselliğini öne çıkarır. Grazia da Kenan'a âşık olur, ama onu çeken Kenan'ın güzelliği değil edindiği Batılı kimliği ve aldığı pahalı hediyelerdir. Grazia Türkleri vahşi ve barbar bulur. Babası Vitalis kendisine “Zanneder misin, bu Kenan bir Türk'tür?” diye sorduğunda “Asla, asla!” (241) diye cevap verir. Babasının Kenan'ın Rum olduğu düşüncesine katılarak evlenmeyi kabul eder. Kenan'ın geçirdiği dönüşümden sonra o da Kenan gibi evliliği devam ettirmeyi reddeder.

Primo ailenin ilk çocuğudur. Batılı bir eğitim almış olan Primo evde konuşulmadığı için Türkçe bilmez. Bir gün Orhan isimli bir paşa oğluyla konuşur, Orhan Primo'ya Türklerin üstünlüklerinden, tarihlerinden bahseder. Türk olduğunu, Türk olduğu için gurur duymasını söyler. Birlikte İtalyan konsoloshanesinin önünde düzenlenen protestoya katılırlar. Bu olayların ardından Primo'da Türklük bilinci oluşur. İlerleyen süreçte ismini değiştirip Oğuz adını alacaktır. Anne babasının boşanma kararı yüzünden seçim yapması gereken Primo Türk olduğu için babasını seçer. Odada bulunan İtalyan tablolarını sandalyeyle parçalar. Primo çocuk olması yönüyle geleceği de simgeler. Primo'nun yaptıklarından sonra annesi ağlar. Yazar bunu Türklüğün Batı'ya üstün gelmesi olarak görür. Türklük Batı'yı yenecek, Primo gibi çocukların büyüüp getireceği gelecek Türklüğün üstünlüğünü ortaya koyacaktır.

Vitalis Grazia'nın babasıdır. Kelime olarak “vitalis” “hayati, yaşamsal” anlamına gelir. Vitalis Batı'nın olumsuz yöndeki yaşam dolu atılganlığını, çıkarlarına düşkünlüğünü temsil eder. Eskiden sosyalistken şimdi fırsatçı bir iş adamı-mühendis olmuştur. Memleketinden beş parasız çıkmış, anlatı zamanında ise üçkâğıt ve dalaverelerle zengin olmuştur. Batı'nın Doğu'yu

⁴ Yazar düşünce yapısının getirdiği zorunluluktan dolayı estetik ve ahlaki ayırır. Nasıl Batı güzel ama kötüyse hikâye de Batı hikâye sanatının incelikleri sayesinde güzel, Türkçü içerik sayesinde iyi olur.

sömürmesinin simgesi olarak hikâyede yer alır. Bir Batılı olarak Türkleri aşağı görmektedir.

Primo'nun okul arkadaşı Orhan bir Türk paşasının oğludur. "Mektepte bütün arkadaşlarına hükmeder, Frenklerden hiç korkmaz." (250). Türkçe bilmeyen Primo'yla Fransızca konuşur. Genç Türklerin beyannamesini tercüme eder. Trablusgarp'ın işgaline karşı o da tepkilidir. "Onların zırlılları varsa bizim de mukaddes bir hakkımız vardır." (253) diyerek işgal karşısında adaletle dair umudunu koruduğunu gösterir. Rum çocuklarını "sinekler" olarak görür. Primo'ya göre Türk olmayan arkadaşları içinde onun kadar güzel ve sevimlisi yoktur. "Kırmızı fesinin altındaki siyah saçları, esmer çehresi, al yanakları daima ileri ve yüksekte bakan parlak gözleri, hemen bir şeyin üstüne hücum edecekmiş gibi duran cesur tavrı ona küçük ve mukavemet olunmaz bir kahraman halini" (252) verir. Kenan'ın babası hikâyedeki anlatı zamanında ölüdür. Kenan evden uzaktayken vefat etmiştir. Sakladığı aile hatırası kılıçların üzerinde hep düşman kanı vardır. Kenan'ın bilinçlenmesinde yeniden doğuş, ilk kökü bulma imkânını baba evi verir.

Kenan Grazia'yı İzmir'de bir baloda görür ve ona âşık olur. Bu hızlı aşkın sebebi Batı hayranlığıdır. Grazia ile Adrianus heykeli arasında benzerlik kurar. Grazia geleneksel Roma tarzında elbiseler giymiştir. Grazia ile evlenebilmek için babası Vitalis'e yaklaşan Kenan Vitalis tarafından çıkarları için kullanılır. Kenan Vitalis için bedavaya çalışan "adeta fahri bir tercüman, fahri bir komisyoncu" olur. Grazia'nın sevgisini kazanmayı başaran Kenan'ın evlilik isteğine Vitalis başlangıçta olumsuz tepki verir. Kenan'ın zenginliği hoşuna gitse de Türk olduğu için Vitalis onu başlangıçta vahşi ve barbar olarak görür. Sonrasında aslında Türkiye'de saltanat ailesi dışında hiç Türk olmadığını, Türkiye nüfusunun çok büyük kısmının din değiştirmeye zorlanan Rumlardan oluştuğunu düşünür, Kenan'ın da bunu onaylamasıyla evliliğe bazı şartlarla izin verir. Bu şartlar Batı'nın Türkiye'ye yaklaşımındaki kültürel ve ekonomik tutumunu da gösterir.

Mösyö Vitalis izdivaca müsait göründü. Lakin birkaç ehemmiyetsiz şartı vardı: Kenan izdivaçtan evvel iratlarını satacak, kızına beş bin lira verecek, Türk adetlerine sadık kalmış mutaassıp akrabalarıyla asla münasebet ve ülfette bulunmayacak, doğacak çocukları İtalyan terbiyesi görececek ve İtalyan olacak... Grazia her hususta serbest bulunacak... Kendisine de bazı teşebbüslerinde kullanmak için, borç gibi, beş bin lira verilecek!" (2012: 241).

Kenan Vitalis'in şartlarını kabul eder ve mutlulukla evlenir.

Kenan ve Grazia dokuz yıl evli kalır. Trablusgarp'ın işgalinin Kenan'da sebep olduğu değişiklikler aileye zarar verir. Türkçü Kenan artık Batı'ya ait her şeye karşı bir nefret içindedir. Bir gece bunalımı sonucunda eve gitmez ve bir otelde kalır. Kenan bunalım içinde geçirdiği geceden kesin kararlar alıp yeni kimliğini bulmuş birisi olarak çıkar. Ertesi sabah eve döndüğünde eşi Grazia evde değildir. Gördüğü bavullardan eşinin yolculuk hazırlığında olduğunu anlar. Eşini beklerken evi yeni bir bakışla değerlendirir. Evde Türk- lüğe dair hiçbir unsur yoktur. Duvarlarda Yunan ve Roma mitolojisine dair manzaralar, üst katta eşi Grazia'nın anne ve babasının resimleri yer alır. Bulunduğu odada ise Garibaldi'nin ve Victor Emmanuel'in tabloları vardır. Kendi evini Bursa'daki baba evi ile karşılaştırdığında aradaki fark onu bir yandan üzerek bir yandan da daha da uyandırır. Eski halini zavallı bulur. Grazia eve geldiğinde babasından ve şehirdeki tercümanlardan aldığı bilgiler doğrultusunda Kenan'a şehri terk etmeyi teklif eder. Kenan bu öneriyi kabul etmez, karşılığında Grazia'ya Türk olmasını, bundan sonra Türk adet- lerine göre yaşamasını, yoksa ayrılacaklarını söyler.

Kenan buhran gecesi sonrası artık bir Türkçü olarak eve döndüğünde Grazia babasından aldığı mektup ve bir tercümandan aldığı bilgi doğrultu- sunda şehirden ayrılık hazırlıkları yapmış, bavul hazırlamıştır. Kenan'ın so- ğuk davranışları sonrası gönlünü almak için elini omzuna koyar. Kenan'ı “teshir ve tenvim” etmeye çalışır. Bu da Batı'nın güzelliği bir kandırma ögesi olarak kullandığının işareti olarak hikâyede yer alır. Ama Kenan onu artık sevmemekte; Batı, milliyetçilik düşüncesiyle bilinçlenmiş Türk'ü “kandıra- mamaktadır”. “Seviyorum zannettiği bu siyah gözlü latif kadın, hakikatte, aslıyla, esaslarıyla, kavmiyetiyle kendisine ne kadar yabancı, ne kadar uzaktı. Ve hatta bir düşmandı.” (2012: 247).

Grazia tercümandan aldığı Türkiye'nin Batı tarafından işgal edileceği haberiyle ilgili konuşurken bazı siyasi değerlendirmeler yapar. Bu değerlen- dirmeler onun Batılı-işgalci kimliği hakkında bilgi verir. Graiza'ya göre ikti- dari elinde bulunduran Genç Türkler tehlikelidir çünkü Türkçüdürler. İşgale direnerek birçok “katliamlara” sebep olacaklardır. Bu fikir Batı'nın savaştaki ölümlerden kendi yayılmacı politikasını değil, milli direnişleri sorumlu tuttu- ğu düşüncesinin açığa çıkarılması için hikâyede yer alır. Grazia'nın istediği hükümet “Avrupa fikirli, Avrupa tahsilli, adem-i merkezîyet taraftarı, hakiki hürriyeti yani Avrupa himayesini isteyen” kişilerden oluşmalıdır. Grazia bu savaş endişesiyle Mısır'a, İtalya'ya yahut İstanbul'a gitmek ister. Babası da mektubunda Selanik'ten gitmelerini önermiştir. Kenan bunu reddeder, Gra- zia'dan da Türk olmasını, Selanik'te kalmasını ister. Grazia Türklerin “vahşi

mutaassıplar” olduğunu söyleyerek reddeder. Kenan’ı “Avrupalılıktan” çıkıp “vahşi” olmakla suçlar. Kendisine yapılan “bunlar kuzu postuna bürünmüş kurttur, bir gün insanı parçalarlar.” uyarısına rağmen evlendiği için pişman olduğunu söyler. Primo’yu da yanına alıp İtalya’ya gitmek şartıyla ayrılmak ister. Kenan bunu reddederek kararı Primo’nun vermesi gerektiğini dile getirir. Primo da babası gibi Türklüğü seçer. Bunun üzerine Grazia “muzaffer, genç, kavi ve uyanık Turan’ın muhakkak galebesi altında ezilecek olan zayıf, hasta ve miskin garbın korkak ve kadından bir timsali gibi” (258) ağlamaya başlar. Hikâyenin tezine göre Kenan yani Türklük düşüncesiyle bilinçlenmiş olanlar Grazia’yı yani Batı’nın aldatıcı güzelliğini mağlup edeceklerdir.

Sonuç

Toplumsal hayatın vazgeçilmez kurumlarından olan aile çeşitli değerler etrafında kurulur. Bu değerlerden birisi de aile bireylerinin kendilerini ait hissettiği sosyal kimliklerdir. Bu kimlikler arasındaki uyum mutluluğu getirmekteyken çatışma da aile için yıkıcı olabilmektedir.

Tanzimat Dönemi’nin anlayışı çerçevesinde Batılılaşma çabaları hız kazanmıştır. Osmanlı’nın çöküşünü önlemek için Batı’dan özellikle teknik unsurlar alınmaya çalışılmıştır. Tanzimat Dönemi’nin bu işleyişi, eklektik yapıdadır. Batılılaşma, yozlaşma ve değerlerin kaybı endişelerini de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde toplumsal olarak önemli bir konumda bulunan yazarlar, Batı’dan alınması gereken değerler ile korunması gereken değerleri dengelemeye çalışmıştır. Dönemi yansıtan *Felatun Bey ve Rakım Efendi* romanı, bu değerleri mizah ağırlıklı olarak ele almaya çalışmış, olumlu bir senteze ulaşmaya çabalamıştır. Gerek *Felatun Bey*’in gerek *Rakım Efendi*’nin Batılılarla ilişkisi bu kapsamda ele alınmıştır. Bu ilişkilerin ekonomik yönü de romanda ön plana çıkarılmıştır.

Türkçü bir yazar olan Ömer Seyfettin’in *Primo Türk Çocuğu* hikâyesinde de aile başlangıçta uyum, sonrasında çatışma gösterir. Bunun sebebi yazarın siyasi kimlikleri aile içindeki kimlikten daha önemli görmesidir. Hikâyede farklı kültürlerle ait iki kişinin evliliği bu kültürlerin getirdiği kimlikten vazgeçemedikleri için yıkılır. Hikâyedeki aile bireyleri kimlikleri dolayısıyla emperyalizmin ve milliyetçiliğin de temsilcileridir. Dünya üzerindeki milletlerin mücadelesi nasıl insanlık için yıkım ve savaşlar getirmişse bu aile için de ayrılığı getirmiştir. Ama öykü içinde bu durum milli bilincin uyanmasının işareti olarak görüldüğü için olumlu karşılanmıştır.

Çalışmanın konusu olan iki anlatıda aile olmaya giden yoldaki flört ve evlilik süreçleri de farklılık gösterir. *Rakım Efendi* ile *Felatun Bey*, geniş an-

lamda sosyal şartların sınırlarında hareket etmekle birlikte ilişkilerini kendi isteklerine göre kurar ve devam ettirirler. İkisinin ilişkileri arasındaki fark, Batılılaşmanın doğru ve yanlış yönlerine ekonomik ilişkileri de göz ardı etmeden dikkat çekmeyi sağlayan kişisel farklardır. “Primo Türk Çocuğu” öyküsünde ise kişiler tamamen siyasi kimliklere indirgenir. Kenan ile Grazia’nın flörtü ve evliliği Kenan “doğru değerlerden uzaklaştığı” için mümkün olur. Kenan özüne, yani Türklüğe dönünce evlilik de sona erer.

Kaynakça

- Ahmed Mithat Efendi (2013). *Felâatun Bey ile Râkım Efendi*. Akçağ Yayınları.
- Dayanç, Muharrem (2012). “Millî Edebiyat Dönemi, Milliyetçi Edebiyat ve Millî Edebiyat Kavramı Üzerine Düşünceler”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1): 91-103.
- Esen, Nüket (1991). *Türk Romanında Aile Kurumu*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.
- Gökçek, Fazıl (2012). *Küllerinden Doğan Anka: Ahmet Mithat Efendi Üzerine Yazılar*. Dergâh Yayınları.
- Kanter, Beyhan (2013). “Ömer Seyfettin Hikâyelerinin Kurucu Unsurları: Tarih ve Dil”. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 5(10): 99-113.
- Kaplan, Mehmet (2014). *Türk Edebiyatı Üzerinde Yazılar 2*. Dergâh Yayınları.
- Karadoğan, Sibel ve Özdarıcı, Öznur (2023). “Popüler Türk Romanlarında Aşk ve Evlilik (1939-1945)”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 37: 338-353.
- Moran, Berna (2011). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*. İletişim Yayınları.
- Okay, M. Orhan (1995). “Felâtun Bey ile Râkım Efendi”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.12. TDV Yayınları, 302-303.
- Okay, M. Orhan (2014). *Batılılaşma Dönemi Türk Edebiyatı*. Dergâh Yayınları.
- Ömer Seyfettin (2012). *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri; Hikayeler 1*. Haz. Hülya Argunşah. Dergâh Yayınları.
- Parla, Jale (2006). “Rakım Efendi’den Nurullah Bey’e, Cemaatçi Osmanlıktan Cemiyetçi Türk Milliyetçiliğine Ahmet Mithat’ın Romancılığı”. *Merhaba Ey Muharir! Ahmet Mithat Üzerine Eleştirel Yazılar*. Ed. N. Esen ve E. Köroğlu. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 17-52.
- Parla, Jale (2016). *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Shams, Mohammad Jalal (1984). *Servet -i Fünun'dan Önce Türk Romanında Yabancılar ve Azınlıklar*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi.

Sümer, Mehmet (2015). *Millî Kimliğin İnşasında Edebiyatın Rolü (1911-1920)*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*